

BOEKBESPREKING

Ad Teulings, Philips, geschiedenis en praktijk van een wereldconcern.
Amsterdam, 1976

In 1972 bracht Rotbuch Verlag in Berlijn een boek uit met de titel 'Unsere Siemens-Welt: eine Festschrift zum 125 jährigen Bestehen des Hauses Siemens', geschreven door F.C. Delius.

Vier jaar later werd het boek opnieuw uitgebracht, maar nu twee keer zo dik. Toegevoegd is namelijk een beschrijving en een analyse van het proces dat Siemens tegen de auteur en de uitgeverij had aangespannen op grond van het feit dat er talloze onware beweringen in het boek zouden staan. Na drie jaar proces en grote publiciteit werden er slechts negen uitspraken als onbewezen en derhalve onjuist gekwalificeerd o.a. over het gebruik van Joden als goedkope arbeidskracht tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Het publicitaire resultaat van het proces wordt door Siemens zelf als uiterst negatief ervaren, terwijl Rotbuch Verlag en Delius kunnen terugblikken op een onverwacht positief en politiek neveneffect van de publikatie van het geschrift.

Wellicht mede door deze ontwikkelingen bij een kollega heeft Philips het tot op heden niet aangedurfd om A. Teulings en Van Gennep, als schrijver resp. uitgever van het boek 'Philips, geschiedenis en praktijk van een wereldconcern' voor het gerecht te dagen. Het boek is nu een paar maanden uit en 'doorgaans wel-ingelichte bronnen' vermelden, dat het de Raad van Bestuur van Philips grote moeite heeft gekost om met name Frits Philips van een proces af te houden. Ook hij maakte zich — evenals de familie Siemens — kwaad over de uitlatingen van de auteur over het gebruik van arbeidskrachten in het concentratiekamp te Vught door Philips en vooral de persoonlijke rol die Frits Philips daarbij gespeeld zou hebben.

Ook hier lijken mij — evenals bij Delius — de essenties van de beweringen van Teulings korrekt, maar kunnen de interpretaties naar de persoon Philips en zijn drijfveren waarschijnlijk moeilijk bewezen worden en zelfs wel onjuist zijn, hetgeen in dezelfde 'wel-ingelichte kringen' gefluisterd wordt. Dat neemt niet weg dat het hier eigenlijk maar om details uit het hele boek gaat, welke nu net de publiciteit gehaald hebben. Er staat een schat van waarheden in ten opzichte van de geschiedsvervalsing die Philips in de loop der tijden over zichzelf heeft geproduceerd. Het lijkt op het eerste gezicht dan ook verstandig van Philips om het boek ongemoeid te laten, want die 'historische correcties' zouden bij een proces eveneens ruim voor het voetlicht gekomen zijn.

Wie tot op heden iets over Philips wilde weten kon slechts terecht bij 'Anton Philips, de mens de ondernemer' van P.J. Bouman alsmede de recente (auto-) biografie van F. Philips, '45 jaar met Philips'. Dit dan aangevuld met ladingen

brochures van Philips' zon-zijde bezien.

Deze reeks is nu doorbroken door een boek over Philips, waarin getracht is het ware gezicht van het bedrijf te profileren. Opvallend is dat zoiets weer moet gebeuren door mensen die buiten het bedrijf staan en daarmee de vrijheid bezitten die nodig is voor dit werk. Grote hoeveelheden skripties van studenten en informatie van Philips-werkers die onbekend moeten blijven, vormen de basis van het herordenende werk van Teulings. Met name de leden van de project-groep 'Philips — het Rijk der Vrede' van het Sociologisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam moeten genoemd worden.

Aanleiding tot het schrijven van het boek is het verschijnsel dat sinds het begin van de jaren '70 de werkgelegenheid bij Philips in Nederland — maar ook in een aantal andere Europese landen — sterk terugloopt. Maar belangrijker nog dan dit gegeven is, dat het bedrijf dergelijke maatregelen kan nemen zonder dat dit leidt tot omvangrijke tegenstand van het personeel, zonder manifeste conflicten. Vandaar dat het onderzoek zich in eerste instantie richtte op de vraag naar de 'effektiviteit van de sociale beheersingstechniek van de leiding'. Aangezien men deze vraagstelling in haar beperktheid te riskant vond en tevens ontdekte dat de Philips-geschiedenis meerdere malen een massale opheffing van arbeidsplaatsen kent, ontstond de idee van een breed opgezet studieproject naar de geschiedenis en praktijk van het Philips-koncern.

Deze uiteindelijke pretentieuze aanpak is — begrijpelijkerwijs — niet waargemaakt. De hoofdmoot handelt nog steeds over het personeelsbeleid van Philips door de jaren heen, met nadruk op werkclassifikatie, werkstructurering, werkoverleg, de positie van de vakbonden, ziekteverzuim, en vele andere zaken. Deze praktijk van Philips is nu ingebed in een aantal beschouwingen over belangrijke elementen uit de geschiedenis van Philips.

Allereerst de vroegste geschiedenis van het bedrijf, waarin Gerard Philips als de zogenaamde nederlandse Edison en 'uitvinder' van de gloeilamp te kijk wordt gezet. In het begin van deze 'geschiedschrijving' wordt overigens een kans gemist om het ontstaan van Philips te verbinden met het proces van oorspronkelijke akkumulatie van kapitaal, wat via de achtergronden van de familie Philips mogelijk lijkt. Belangrijker dan de ontmythologisering van Gerard Philips is echter, dat Philips in de beginfase van haar bestaan een groot gedeelte van haar technische en technologische kennis aan de concurrentie 'onttrok' en pas in 1914 eigen initiatieven d.m.v. research ontplooidde met de bedoeling om octrooien te vergaren. Er blijkt uit Teulings beschouwing dat 'technologise konkurrentie' in de elektrotechnische bedrijfstak al vrij snel de dominerende vorm van konkurrentie is, hetgeen in andere bedrijfstakken veelal pas decennia later het geval was. Eén van de bronnen van extra-winsten is hiermee aangeduid. Voorts wordt de wording van Philips geplaatst in het proces van voortschrijdende kapitaalkoncentratie alsmede het ontstaan van het monopoliekapitalisme resp.

imperialisme. Dat gebeurt zo nadrukkelijk dat sommigen gesteld hebben dat het hier meer een algemene beschrijving van het kapitalisme betreft, met als summier voorbeeld Philips i.p.v. het omgekeerde. De sociale vrede in het Philipsbedrijf, maar ook in de rest van de elektrotechnische sektor is groot te noemen tot ver in de twintiger jaren (en — zoals verder uit het boek blijkt — ook daarna). Een van de belangrijkste oorzaken wordt gezien in de samenstelling van de arbeidersbevolking bij Philips. Ze bestaat namelijk voor het overgrote gedeelte uit ongeschoolde arbeidskrachten. Desalniettemin blijken er beduidend meer arbeidskonflikten bij Philips te zijn geweest — o.a. rond de erkenning van de vakbonden — dan Philips ooit zelf heeft kenbaar gemaakt. Een andere oorzaak schijnt te zijn de effectieve wijze waarop Anton Philips het verzet van de geschoolde arbeidskrachten wist te overwinnen en voor lange tijd onschadelijk maken.

Tegen deze achtergronden worden de contouren van een wordend progressief en sociaal ondernemersbeleid geschetst, waarbij Philips alweer achter General Electric en Siemens blijkt aan te lopen. De institutionalisering van de klassestrijd middels kernen en ondernemingsraden komt ter sprake en hun lot blijkt afhankelijk van 'de krachtsverhoudingen tussen kapitaal en arbeid en de cycliese beweging van de economische conjunctuur'. Onderwijl worden de eerste wereldoorlog en de internationalisatie van kapitaal en productie beschreven en de tweede wereldoorlog, met daaraan gekoppeld de groeiende invloed van Philips op de staat resp. de nederlandse overheid. Vooral dat proces van wordend staatsmonopolistisch kapitalisme wordt in eerste instantie in haar politieke aspecten en later in haar economische aspecten (militair-industrieel complex, ultracentrifugeproject, komputeravontuur, kommunikatiesatelliet, etc.) zeer leerzaam uit de doeken gedaan.

Zoals al gezegd, is dit alles de historische entourage waarin de huidige 'sociale technologie' van Philips begrepen kan worden. Teulings heeft er dan ook weinig moeite mee om te konstateren dat het sociale beleid volledig onderworpen blijkt te zijn aan het investeringsbeleid van het bedrijf. Achtereenvolgens gaan werkclassifikatie, werkstrukturering, werkoverleg en de ziekteverzuimbestrijding genadeloos over de slachtbank. De afhankelijkheid van de beslissingen op het gebied van de (uitgebreide) reproductie van het kapitaal door de Raad van Bestuur en staforganen als het Algemeen Bedrijfsbureau en Sociale Zaken (deze laatste vooral voor arbeidsmarktanalyse) is te duidelijk.

Konstateert Teulings c.s. enerzijds een Pax Philips — oftewel een Philips Rijk gekenmerkt door Sociale Vrede — anderzijds stelt men dat het ziekteverzuim langzamerhand uitgegroeid is tot een verzetsvorm van arbeiders die voor Philips veel ernstiger consequenties heeft dan vele stakingen tesamen. Het verzuim staat voor een kollektieve reactie op een kollektief ervaren verslechtering van de

arbeidsituatie en -voorwaarden. Ziekteverzuim is een vorm van arbeidsprotest die 'past' bij werknemers met een relatief lage organisatiegraad, zoals bij Philips — waar een actieve, bewuste en overdachte verzetsvorm als de staking niet zo gemakkelijk tot stand kan komen. Het past ook bij een vakbondsorganisatie die nog maar nauwelijks met het bedrijvenwerk begonnen is. Het 'past' bij een vakbeweging die nog geen onderhandelingsinstrumentarium gevonden heeft voor eisen als grotere zeggenschap over het arbeidsproces, over arbeidstempo en over kwaliteit van de taakhoud. (blz. 294). En dan besluit het boek — of beter de bundel beschouwingen — met de konstatering dat binnen de 'logika van het kapitalisme zeggenschapseisen niet in te lossen' zijn.

De 'logische voortzetting van de strijd om zeggenschap over het arbeidsproces' ziet Teulings uiteindelijk in de bedrijfsbezetting, omdat daarbij de bestaande eigendomsverhoudingen ter discussie gesteld worden. Zijns inziens kunnen aan het beheer van de produktiemiddelen door het personeel ten tijde van een bedrijfsbezetting dan ook concrete zeggenschapseisen worden gekoppeld. En hij besluit met de zinsnede dat 'pas met een bewuste formulering van dergelijke eisen de verwerkelijking ervan in zicht komt'. Het perspectief dat hij de lezer hiermee biedt lijkt ronduit onvoldoende en komt o.a. voort uit een te magere analyse van een aantal relevante fenomenen.

Op de eerste plaats mist men in het boek een wat uitvoeriger analyse van de door Philips sinds het begin van de zeventiger jaren versneld doorgevoerde internationalisering van de produktie. Daarmee staat in verband de wijze waarop Philips de inkrimping van produktie en personeel in Nederland, Duitsland, Engeland, Zweden e.d. uitvoert. Meestal is er sprake van 'natuurlijke afvloeiing' gekombineerd met een personeelsstop. En dat is iets anders dan een bedreiging met kollektief ontslag — zoals bij bedrijfssluitingen — wat volgens Teulings de situatie is die het meest in aanmerking komt voor een bedrijfsbezetting. Op de tweede plaats zou met een zorgvuldiger onderzoek naar het recente vakbondswerk bij Philips beter geschat kunnen worden welke mogelijkheden er liggen om te komen tot zeggenschap voor Philipspersoneel. Niet onbelangrijk is b.v. de in vakbondskringen levende gedachte dat strijd voor het behoud van arbeidsplaatsen in Nederland — met name in arbeidsintensieve sectoren — in zekere zin onsolidair is ten opzichte van de mensen in de onderontwikkelde landen die die arbeidsplaatsen best kunnen gebruiken om hun welvaart te vergroten. (zie b.v. werkgelegenheidsnota van NVV, NKV en CNV uit 1975). Buiten het feit dat een dergelijke stelling zeer aanvechtbaar blijkt te zijn, is zij in de vorm van een niet erg expliciete vakbewegingsstrategie toch een eigen leven gaan leiden en frustreert zij in hevige mate het werk van bedrijfsledengroepen en georganiseerden in ondernemingsraden.

Zo zijn er nog wel meer punten te noemen die uitwerking behoeven, maar voorlopig kan gesteld worden dat het boek van Teulings c.s. een waardevolle

ontmaskering van de Philips-ideologie is. In vakbondskringen noemt men Philips wel eens een onontgonnen gebied (organisatiegraad van ongeveer 10% in Eindhoven e.o. tot 20% landelijk). Wellicht levert dit boek een bijdrage aan het 'ontwikkelingswerk' aldaar.

Theo Bouwman

BOEKBESPREKING

M.J. Huiskamp, Shop stewards en arbeiderszeggenschap. Alphen aan den Rijn, 1976.

Over de specifieke situatie van de arbeidersbeweging in andere west-europese landen, de door haar ingevoerde strijd en de in deze strijd ontwikkelde organisatievormen is in Nederland weinig bekend. Dit hangt samen met het feit, dat er tot nu toe slechts weinig vertaalde publikaties of zelfstandige studies verschijnen, waarin gepoogd wordt om gegevens over de konkrete ontwikkelingen van de arbeidersbeweging in andere Europese landen voor een breder publiek toegankelijk te maken.

Het is daarom van belang om aandacht te schenken aan de dissertatie van Huiskamp over de ontwikkeling van de shop stewards' organisatie in Engeland, al is het onderzoek beperkt gebleven tot één bepaalde bedrijfstak: de metaalverwerkende industrie.

Niet alleen het onderwerp, maar ook de door Huiskamp beoogde aanpak is een reden, waarom deze studie speciale aandacht verdient. In dit onderzoek wordt namelijk een poging ondernomen om de in de Nederlandse sociologie gebruikelijke geïsoleerde benadering van de arbeidsverhoudingen en vakbeweging te vermijden. Het mogelijke succes van een dergelijke poging is in eerste instantie afhankelijk van de wijze, waarop de ontwikkelingen van de vakbeweging in samenhang met de ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen geanalyseerd worden. Met andere woorden: vanuit welke theoretische gezichtspunten wordt het onderzoek opgezet en welke begripsmatige onderscheidingen worden ontwikkeld teneinde een concreet empirisch onderzoek naar de voor de ontwikkeling van de Britse vakbeweging meest relevante aspecten van de sociaal-ekonomische en politieke verhoudingen te kunnen uitvoeren.

Helaas is Huiskamp op dit punt uiterst summier. Het door hem gekozen theore-